

Algirdas Antanaitis Birutė Cipliauskaitė

Algirdas Greimas Zina Katiliškienė

Marius Katiliškis Algimantas Mackus

Kostas Ostrauskas Jonas Puzinas

Vincas Rastenis Donatas Šatas

Saulius Šimoliūnas Julius Smulkštys

Julija Svadaite Vincas Trumpa

metrašiai

3

JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS

1960

metmenys

Redaguoja: dr. Vytautas Kavolis.

The Defiance College, Defiance, Ohio.

Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas.

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, Jonas Bilėnas, dr. Vytautas Doniela, Karolis Drunga, dr. Marija Gimbutienė, Jurgis Jaks-Tyris, Zina Katiliškienė, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa.

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau.

Šio numerio kalbą peržvelgė: dr. Petras Jonikas.

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Aldona Bendikaitė, Gabrielius Gedvila, Vanda Gegevičiūtė, Dr. V. Kaupas, Giedrė Labanauskaitė, Julius Lintakas, Nijolė Šmulkštienė, Julius Šmulkštys, Liudas Šmulkštys, Henrieta Vepštienė, Irena Virkau.

Administruoja: Ramojus Vaitys,
926 Hinman Ave.
Evanston, Ill.

Kaina: šio numerio — 1.50 dol. Keturių numerių prenumerata — 4 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė.

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spausdina: M. Morkūno spaustuvė, 6051 So. Ashland Ave. Chicago, Ill.

Pastaruoju teigimu nemanoma piršti "mokyklos supasaulėžiūrinimo". Pasaulėžiūra yra substancinių vertybių sistema, angažuojanti žmogų už gyvenimo tikslus: teistines ar ateistines, individualistines ar kolektyvistines vertybes. Liberalinė idėja pritaikyta pedagogikai, vietoj "mokyklos supasaulėžiūrinimo", siūlo *mokyklos sužmoginimą*, kiekvieną individą atveriant substancijų vertybių - konkretaus savo žmogiškumo turinio - pasirinkimo laisvei. Liberalinė idėja yra formalūs, tačiau, kaip matėme, *intelektualiniai pagrįsti* rėmai, kurių tikslas šią laisvę įgalinti.

"Negalėdami pripažinti vienpusiškumo auklėjime, liberalai turėtų laikyti valstybės pareiga apsaugoti bendruomenę nuo ideologiškai uždarų ir todėl mechanškai indoktrinujančių mokyklų, jaunimo organizacijų ir masinės komunikacijos priemonių. Galima išsisaugoti prievartos auklėjime, kuris jai ypač jautrus, tiktai tada, kai visom idėjinėm kryptim užtikrinamos lygios teisės pasiekti visus idėjų konsumentus bendruomenėje, o ypač jaunimą" (Vytautas Kavolis, psl. 14).

R. G.

POLITINIS LAIŠKAS IŠ TURKIJOS

Nustebau, prisipažinsiu, bet drauge ir apsidžiaugiau, išgirdęs iš Jūsų, kad lietuvių studentija Amerikoje domisi Turkijos įvykiais, šio krašto studentų revoliucinėmis nuotaikomis, kad jinai pasaulio įvykiuose ieško savo akcijai pavyzdžių ir modelių. Taip buvau apsipratus su Lietuviškosios spaudos provinciniu ribotumu ir idėjiniu skurdu, kad reikėjo poros dienų atsigauti nuo šios staigmenos. Todėl dabar, naudodamasis sekmadienio ramiu popiečiu - sekmadienio, kuriame švenčiama Menderes uždrausta, dėl to ir atidėta Jaunimo diena - mielai dalinuosi su Jumis keliais paskutiniųjų mėnesių prabėgomis surinktais įspūdžiais.

Kol pasaulio spauda tekalbėjo apie Korėjos ir Turkijos studentų judėjimus, jų reikšmę, nors ir rodanti iki kokio laipsnio šių dienų pasaulio tiek politika, tiek ir ekonomika nepaiso atstumų, vistik buvo ribota. Studentijos maištinio pobūdžio sąjūdžiai atrodė kaip tipiškas ekonomiškai neprisi-vysčiusių kraštų reiškinys. Iš tiesų, šios rūsies kraštų bur-

žuazija dar yra labai silpna ir negausi, intelektualiniai ir administraciniai kadrai dar per jauni ir nepatyrę: studentija ir kariuomenė tokiame kontekste atrodė esą vieninteliai tautinių ir socialinių aspiracijų atstovai.

Tačiau Korėjos ir Turkijos įvykiais pasekė Japonijos studentų manifestacijos ir riaušės, o dabar štai ir Prancūzijos studentija išėjo iš savo "apolitiškumo" žiemos stovyklos, 90% pasisakydama už taiką Alžirijoje ir užmegzdama ryšius su valdžios uždrausta alžiriečių studentų sąjunga. Studentinis jaunimas staiga, nelauktai pasireiškia bent keturiuose visai skirtinguose politiniuose ir socialiniuose kontekstuose. Šiam faktui išaiškinti jau reikia ieškoti naujų bendrų vardiklių. Man atrodo, kad šis bendras vardiklis - tai naujos, karo nemačiusios, bet karo siaubo ženkle gimusios ir išaugusios kartos išėjimas į viešąją areną.

Turkija, sakysite man, karo nematė, ir jos studentijos politinis brandimasėjo kitokiais vingiais. Gal iš tiesų karo vizija ir buvo silpnesnė Turkijoje negu kitur, — nors tai ir užkrečiamas dalykas, — tačiau Turkijoje Pasaulinio karo pradžia sutapo su Ataturko mirtimi. Turkijoje nepagyvenę žmonės negali suprasti, ką reiškia turkams jų Tėvas (Ataturkas — Turkų tėvas. Neseniai lydint pakeleivingsus svečius, teko iš naujo aplankyti Ataturko Mauzoliejų. Tuščioje milžiniškoje salėje, mirtingoje tyloje, prie Ataturko grabo stovėjo pagyvenusi moteriškė kaimietė, atsivedusi su savimi savo keturias mažas dukteris ar dukraites. Priėję arčiau, pastebėjome, kad tiek motina, tiek ir vaikai laikė rankas iškelę virš galvos — kilnus, atviras, orientališkos maldos žestas, kurio nepalyginsi su mūsų iš viduramžių paveldėtu vergišku, nuolankiu rankų susiėmimu. Nežinau, apie ką ta moteriškaitė kalbėjosi su Ataturku ar su jį priglobusiu Dievu; žinau tik, kad tokios scenos dažnos, kad Ataturkas yra vienintelė referencija visiems turkų veiksmams ir mintims pateisinti ar įprasminti. "Jeigu galėčiau įsitikinti, kad Ataturkas pritaria tam, ką mes dabar darome", Mauzoliejaus aukso knygoje įrašė naujasis Turkijos šefas, gen. Guersel, "būčiau laimingiausias žmogus pasaulyje".

Turkijos jaunimas išaugo didžiojo Ataturko mito šešėlyje. Kiekvienas studentas žino ir tiki, — gal tai kartais ir kiek naivu atrodo mums, europiečiams, su mūsų sutriušusiu, susidėvėjusiu tikėjimu, — kad Ataturkas jį padarė europiečiu, išmokė jį skaityti ir rašyti lotyniškais raidėmis, augino jį demokratiniam gyvenimui, liepė dirbti ir mokytis, nes

“mokslas yra geriausias žmogaus vadovas jo gyvenime” (tai milžiniškomis raidėmis įrašyta mano fakulteto frontone). Studentas nebepprisimena Ataturko laikų, jis kurčias senųjų pasakojimams apie prievartą, kurios daug reikėjo, demokratijos mokslą einant. Jis žino tik viena: Turkija liks vakarietiškas kraštas ir eis į priekį tik tol, kol ji bus ištikima Ataturko nubrėžtam keliui.

Ne ekonominiai sunkumai, ne valdžios kyšininkavimas ir korupcija — visa tai, žinoma, svėrė įvykių fone — privertė studentus išeiti į gatvę, bet jų konstitucinės teisės profesoriaus pareiškimas paskaitai baigiantis, kad krašte, kuriame savavališkai laužoma valstybės konstitucija, joks profesorius nebeturi moralinės teisės dėstyti konstitucinę teisę. O konstitucija buvo sulaužyta įsteigiant savo rūšies McCarthy komisiją, turinčią teisę bet kurį pilietį pašaukti pasiaiškinimui, suimti, apkaltinti.

Kai, pasekdami studentais, vieną gražų pavakarį po Ataturko bulvarą išsiliejo, palikę ginklus kareivinėse, Ankaros karo mokyklos kariūnai — visiems, išskyrus vyriausybę, buvo aišku, kad giesmelė jau buvo sugiedota. Karinis perversmas buvo tik paskutinis, gerai atliktas šios dramos epizodas.

Prancūzų kultūrinis attache, Paryžiaus spaudos korespondentų prašomas, surengė jiems pasikalbėjimą su 40-50 Politinių mokslų Fakulteto studentų. Žurnalistus labiausiai nustebino didelis studentų nesubrendimas savo krašto politinėms problemoms svarstyti. Kalbu apie tai tik dėl didelio panašumo su lietuviškosios tremties politinių sąjūdžių paviršutiniškumu: studentų daugumas įsitikinę, kad užtenka pakeisti konstituciją, tvirtai laikytis joje įrašytų laisvių ir teisių — ir viskas bus gerai. Prancūzams, kurie iš patyrimo žino, kad konstitucijos keičiasi, o gyvenimas lieka tas pats, tai atrodė, žinoma, kiek vaikiška. Tiesiog nežinai žmogus, ar randiesi revoliucionierių nuotaikų studentų būryje, ar Rotary klube — tiek daug per kraštus besiliejančios geros valios ir tiek maža savo krašto realių problemų pažinimo!

Studentų pažinimą šiek tiek išblaškė vienas liūdnokas reiškiny: kai Menderes vyriausybė buvo uždariusi universitetus ir prievarta išsiuntusi studentus į kaimus, jaunimas manė, kad, sugrįžę namo, jie tiek papasakos savo tėvams ir kaimynams, kas miestuose darosi, o šie jau ims ir patikės. Tuo tarpu kaimo vyrai, susirinkę aikštėje, išklausė studentų pasakojimų, pasikrapštė pakaušius ir pasakė: pažiūrėsim, pamatysim. Menderes visgi kviečių kainas buvo pakėlęs ir dar žada pakelti. . .

Kad kaimas gali nesuprasti demokratijos atnešamų gėrybių — šito studentai negalėjo įsivaizduoti: ką daryti su šitais atbukėliais, kietasprandžiais? Ataturko programa, ačiū Dievui, ateina į pagalbą: kaimą reikia šviesti, žmonės yra kvaili dėl to, kad tamsūs. Ankaros Politinių Mokslų Fakulteto studentai susirinkę visi vienu balsu nutarė, kad kaimą reikia šviesti. Pasiskirstę grupėmis po 5, jie visi tuoj po egzaminų važiuos atostogų į kaimus, gyvens ir dirbs su kaimiečiais, mokys juos vakarais skaityti ir rašyti, aiškins jiems, kas yra demokratija ir koks gražus dalykas laisvė.

Nemanykite, kad aš juokiuosi. Man greičiau liūdna darosi matant, kad tiek idealizmo tiek geros valios eina niekais. Studentų Fakultete yra 750, o kaimų Turkijoje apie 75.000. Koks procentas kaimiečių sužinos, kas yra demokratija, kiek iš jų panorės "demokratiškai" gyventi? Ką reiškia pagaliau šiems žmonėms demokratija, kai jų geri trys ketvirčiai bežemių ar mažesnių, cukraus gabalėlį tik per didžiąją šventę — Seker Bayrami (Cukraus šventę) savo vaikams gali nupirkti? Kai per paskutinįjį dešimtmetį apie du milijonai kaimiečių paliko savo lūšnas ir atsikraustė į miestus, ieškodami darbo ir duonos?

Mintis, kad šalia laisvės reikia dar ir duonos, kad socialinės problemos egzistuoja, kilo ne studentijoje, bet karininkijoje. Karininkų čia daug yra, daug ir reikia: juk Turkija pagrindinis laisvojo pasaulio bastionas. Jie pasiruošiami, įsteigus karines gimnazijas, kuriose dažnai neturtingų tėvų vaikai mokomi nemokamai su sąlyga, kad jie, baigę mokslus, bent 10 metų liks karininkais. Tokių kariūnų turiu nemaža ir savo studentų tarpe: baigę universitetą, jie pakeliami į jaun. leitenanto laipsnį ir siunčiami prancūzų kalbos mokytojais į karines gimnazijas. Daugumas jų labai jau net nekariškai nusiteikę: jų rūpestis, kaip sudaryti pakankamą pinigų sumą "išsipirkti" iš kariuomenės.

Nesu specialiai prieš kariuomenės nusistatęs, — geriau, žinoma, būtų, jei jų visai nereikėtų, — noriu tik pasakyti, kad šie jaunųjų karininkų kadrai visai nėra prūsiškų junkerių tipo, kad jie gerai pažįstą kaimą ir, dažnai kilę iš vargingų šeimų, supranta žmonių vargą. Šitie štai karininkai — ir tie iš jų tarpo, kurie dar jauni posėdžiauja Revoliuciniame Komite — patys pirmieji pradėjo kalbėti apie socialines problemas, — iki šiol kuone negirdėtas žodis Turkijoje, — apie mintį, kad reikėtų steigti čia socialistų partiją.

Kas iš to visko išeis, sunku pasakyti. Laisvė yra visgi geras dalykas, nes sukelia norą, ją atgavus, šnekėti apie viską

ir visaip, nes ji kartas nuo karto pagimdo ir didelius dalykus. Jaunosios karininkijos ir studentijos simbiozas, jei jisai įmanomas, jei jis realizuosis, būtų vienintelis kelias, atviras į ateitį. Nes ekonominės problemos nestovi vietoje, jos irgi juda: už dešimties metų, turint galvoje gyventojų smarkų prieauglį, Turkija, 80% žemės ūkio kraštas, jau pritrūks duonos savo žmonėms kad ir prastai išmaitinti.

Nekalbėjau iki šiol apie taip visur matomą — net ir ten, kur jo nėra — komunistinį pavojų. Bendrai ir oficialiai priimta, kad turkai negali būti komunistai vien dėl to, kad jie artimi rusų kaimynai ir geri 400 metų pastovūs priešai. Mes žinome, ką tai reiškia. Sakoma dargi, kad turkai yra antikomunistai ne 95%, bet 160%. Kaip iš tiesų yra, sunku pasakyti. Viena aišku, kad prieš 10 metų komunistų buvo ir gana daug tiek studentų, tiek ir profesūros tarpe. Po kelerius metus trūkiosios medžioklės — jie visiškai išnyko. Išnyko ar į požemį įsirausė, neaišku: šiaip ar taip, nei vieno dar tokio nesutikau, nors, apskritai, jie dažnai pasaulyje sutinkami netoli prancūzų kultūrinių sambūrių ar sluoksnių. Atvirkščiai, Europoje besimokančioje studentijoje komunistų partija, taip bent pasakojama, gana tvirta, spinduliuojanti iš savo centro Muenchene. Ten auginami kadrai, ir dirva ne visai išsivysčiusiuose kraštuose visados paruošta. JAV įvestos arba globojamos *formalinės demokratijos* normaliu keliu išvirsta į diktatūras; šios diktatūros nuverčiamos demokratiniuose idealuose išaugintos studentijos. Tol, kol demokratijai nebus suteiktas *socialinis turinys*, kol jinais liks tik labai siaurų elitų pasigėrėjimo ar žaidimo objektas — šis procesas turės tendencijos kartotis. Ir pagaliau vieną rytą paaškęs, kad naujas generolas ar pulkininkas jau neutralistas, o kitą rytą — kad demokratija jau "liaudiška". Nereikia pamiršti, kad plk. Nasseris buvo globojamas dviejų pirmųjų airių kilmės Amerikos ambasadorių, kurie drauge ir suvedė savo asmenines sąskaitas su Anglija. Pažymėtina taip pat, kad vienintelė ambasada Ankaroje, kurią perversmo metu nuo minios saugojo net keli raitelių eskadronai — buvo JAV ambasada.

Reikia kaip nors užbaigti šį mano plepėjimą, reikia, kaip sakoma, priėti išvadas. O tos išvados gali būti dviejų rūšių: amerikietiškos ir lietuviškos.

Metmenu skaitytojų daugumą sudaro Amerikoje gyvenantys lietuviai dažnai, tur būt, drauge jau ir JAV piliečiai. Jiems negali būti abejinga Amerikos pasaulinė politika, amerikietiško *lyderšipo* uždedamos pareigos. Turkijos pavyzdys pamokas: norint vadovauti vadinamajam laisvajam pasauliui,

t. y. norint jį vesti į laisvę, neužtenka dolerių, specialistų ir formalinės demokratijos eksporto. Reikia dar sirgti išvargusios žmonijos ligomis, suprasti jas. Ar jaunoji amerikiečių karta, kuriai ir jūsų skaitytojai priklauso, yra pakankamai įsisąmoninusi, ar ji pakankamai supranta, kokio sunkumo našta ji paveldi iš dabar didžiąją politiką darančios kartos? Ar galima dėti viltis į augantį Amerikos jaunimą?

Jaunosios kartos triukšmingas, kartais net revoliucinis išėjimas į politinę areną visoje eilėje kraštų leidžia pagaliau kelti klausimą ir vien tik lietuvių jaunimui. Ar negrauzia ir jo naujas idealizmo, akcijos kirminas? Ar neužaina ir jam noras griauti nusitrynusius stabus, statyti jų vietoje šviežias, jaunas tiesas? Jaunimo sambūris, kuriam jūs atstovaujate, iki šiol pasireiškė dar tik pusiau pozityvine, pusiau negatyvine prasme: jūs atsisakėte priimti tradicinį atgyvenusį pasiskirstymą partijomis, jūs drauge bandėte naujomis akimis pervertinti buvusį prieškarinės Lietuvos balansą. To dar, mano manymu, neužtenka. Atmetus partinį pasiskirstymą, ar neatsidaro naujos pozityvios veiklos galimybės? Revoliucija lietuvių bendruomenės rėmuose, jos persiorganizavimas profesiniais pagrindais, sindikalistinė veikla, atsirėmimas į sveikus ekonominius pagrindus, kooperatinė akcija, ir t. t.

Visa tai, žinoma, žodžiai žmogaus, nepažįstančio jūsų gyvenimo ir jūsiškių galimybių. Tačiau šių gal nepraktiškų žodžių vedamoji mintis yra ši: lietuviškumas, tautiški jausmai, lietuviškoji veikla — visa tai liks tiksliai nuolat blankstanti *forma*, jei jaunoji karta nesugebės jai duoti konkretaus, praktiškai veiklai duris atidarancio *turinio*.

Algirdas Julius Greimas

Ankara, 1960. VII. 3.